

24 REBİYÜLEVVEL 1163 / 3 MART 1750 TARİHLİ BİR MÜKEYYİFAT MÜNAZARASI: MUHÂLEME-İ MÜKEYYİFÂT A MÜKEYYİFAT (PLEASURE-INDUCING SUBSTANCES) DEBATE WRITTEN ON MARCH 3, 1750: MUHÂLEME-İ MÜKEYYİFÂT

Fatih ÜLKEN*

Öz

Bu yazının konusunu teşkil eden Süleymaniye Kütüphanesi "Esad Efendi 3622" de kayıtlı yazmanın 137b-145a varakları arasında yer alan *Muhâleme-i Mükeyyifât* adlı eser sekiz keyif verici maddenin "mağbül-i 'âlem" olabilmek için birbiriyle "azîm mücâdele vü mübâhâse vü münâkabe" ettiği bir mükeyyifat münazarasıdır. 24 Rebiyülevvel 1163/3 Mart 1750'de İstanbul'da kaleme alınmış olan *Muhâleme-i Mükeyyifât*'taki keyif verici maddeler şunlardır: afyon, berş, esrar, boza, şarap, arak, kahve ve tütün. Tahayyülat sancağının İşret-âbâd sahrasındaki bir kasırda gerçekleştirilen münazarayı kahveyi temsil eden Kahve-i cân-fezâ kazanır.

Anahtar Kelimeler: Edebî Münazara, Mükeyyifat Münazarası, Afyon, Berş, Esrar, Boza, Şarap, Arak, Kahve, Tütün.

Abstract

Muhâleme-i Mükeyyifât which is registered "Esad Efendi 3622" at Süleymaniye Library in Istanbul is a mükeyyifat (pleasure-inducing substances) debate in which eight pleasure-inducing substances dispute severely in order to become the favorite of the world. The pleasure-inducing substances in *Muhâleme-i Mükeyyifât* written on March 3, 1750 in Istanbul are opium, berş, marijuana, boza, wine, arrack, coffee and tobacco. Kahve-i cân-fezâ who represents coffee wins the debate took place in a pavilion of Isret-abad field of Tahayyulat sanjak.

Keywords: Literary Debate, Mükeyyifat (Pleasure-Inducing Substances) Debate, Opium, Berş, Marijuana, Boza, Wine, Arrack, Coffee, Tobacco.

Giriş

"Arapça nazar kökünden türetilmiş olan münâzara sözcüğü, 'kaideye uygun olarak karşılıklı konuşma, ilmî münakaşa' anlamlarına gelir. Münâzaralar iki şekilde karşımıza çıkar. Bunlardan ilki soru cevap gibi yöntemlerden yararlanılarak, din, mantık ve felsefeye dair mevzuların tartışıldığı öğretici bilimsel metinlerdir. Bir edebî terim olarak münâzara ise en genel tanımıyla farklı varlık veya kavramların temsil ettikleri görüşün üstünlüğünü kanıtlamak amacıyla tartışmalarını dile getiren manzum ve mensur eserlerdir.

Akad ve Sümer edebiyatlarından beri var olagelen münâzaralar, tartışma temeline dayandığı için bu tür eserlerde en az iki zıt varlık ya da kavramın çatışması söz konusudur." (Aça vd., 2009: 370). Fakat "Münâzaranın tarafları her zaman iki kişi, varlıktan ibaret olmaz." (Aça vd., 2009: 372). Fatih Köksal'ın da belirttiği gibi "Çoğunlukla iki kişi veya iki kavram arasındaki münazaralar yanında Derviş Şemseddin'in Deh Murg mesnevisindeki baykuş, karga, tûti, akbaba, bülbül gibi on adet kuş ve Ahmedî'nin Cemşid ü Hurşid'indeki gül-bülbül-lâle-nergis-benefşe-serv-süsen gibi ikiden fazla unsurun birbirine karşı üstünlüklerini ortaya koymak üzere yaptıkları münâzaralara da rastlanmaktadır." (Köksal, 2006: 580-581).

Bu yazının konusunu teşkil eden Süleymaniye Kütüphanesi "Esad Efendi 3622" de kayıtlı yazmanın 137b-145a varakları arasında yer alan *Muhâleme-i Mükeyyifât* adlı eser de böyle kahramanları yani tartışmanın tarafları ikiden fazla olan bir edebî münazaradır.

1. Muhâleme-i Mükeyyifât

24 Rebiyülevvel 1163/3 Mart 1750'de İstanbul'da kaleme alınmış olan *Muhâleme-i Mükeyyifât*, şahıs kadrosunu oluşturan sekiz keyif verici maddeden yedisinin -tütün, Duhân adıyla münazaranın şahıs kadrosunda yer alsa da sadece kahveye eşlik eder, münazarada söz almaz- muhayyel bir sancak olan Tahayyülat sancağının İşret-âbâd sahrasındaki bir kasırda "mağbül-i 'âlem" olabilmek için birbiriyle "azîm mücâdele vü mübâhâse vü münâkabe" ettiği bir mükeyyifat münazarasıdır. Münazarada yer alan keyif verici maddeler şunlardır: *afyon, berş, esrar, boza, şarap, arak, kahve ve tütün.*

2. Muhâleme-i Mükeyyifât'ın Şahıs Kadrosu

Bu keyif verici maddeler eserde edebî münazaraların en temel karakteristiği olan kişileştirme yoluyla karşımıza çıkarlar ki keyif verici maddeleri temsil eden kişiler ve özellikleri şu şekildedir:

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

afyon¹: Eserde afyonu temsil eden şahsın ismi *Efyün-ı hezâr-fenn*'dir. Münazaranın yapılacağı kasra bütün Karahisar halkının önünde katran karası bayraklar açarak getirdiği, maiyetinde "zümre-i tiryâkiyân" yani afyonkeşler bulunan, Haşimî elbiseler giymiş muhteşem bir kimsedir.

"...şahrânuñ nihâyetinden bir gürûh zâhir olup bi'l-külliyeye Karahîşâr sancağı kaţrân bahrlayın sevâd-reng bayraklar açup ve zümre-i tiryâkiyân rikâbında cem' olup Hâşimî tonlar ile mülebbes bir muhteşem kimesne gelüp ol kaşr-ı ma'hûda cülûs eyledi. İsmine *Efyün-ı hezâr-fenn* dirler imiş." [138a]

berş²: Münazarada berşi temsil eden şahsın adı *Berş-i cihân-nümâ*'dir. Münazaranın yapılacağı kasra siyah giysiler içindeki Zengibar³ askerlerin binbir ihtişamla getirdiği, üzerinde Hemedanî elbiseler olan esmer, karayağız bir kişidir.

"Ba'dehu bir dâne esmerü'l-levn Hemedânî libâslar ile müzeyyen serâ-perdesin Zengibâr leşkerüñ ve sıyâh-püşân 'askerüñ öñince çeküp hezârân ihtişam ile geldükde Efyün-ı nâmdâr buña ta'zîm ü istikbâl ile yir gösterüp bunlar dahı geçüp karar eylediler. Bunlaruñ ismine dahı *Berş-i cihân-nümâ* dirler imiş..." [138a]

esrar⁴: Esrarı temsil eden şahıs münazarada *Esrâr-ı sebzezâr* adıyla yer alır. Önünde yeşil sancaklar taşıyan ve zurnalarının ve nefir⁵lerinin sadası gökyüzüne ulaşan Bektaşiler'in yer aldığı, münazaranın yapılacağı kasra bengiyân taifesiyile yani esrarkeşlerle birlikte gelen yeşil elbiseli, derviş mizaçlı bir kimsedir.

"ba'dehu bir dâne yeşiller giymiş dervîş-nihâd kimesne ki öñince Bektâşiyân tâ'fesi zürnâ vü nefir şadâsı âsmâna peyveste idüp sebze-reng sancaklar çeküp hâdden ziyâde [138a] bengiyân tâ'fesiyle gelüp aña dahı ta'zîm (ü) mu'azzam istikbâlle yir gösterdiler. Anlar dahı çöküp dervîşâne karar eylediler. Bunlaruñ dahı ismine *Esrâr-ı sebzezâr* dirler imiş..." [138b]

boza⁶: Bozayı temsil eden şahsın münazaradaki adı *Bûze-i nâbe-kârî*'dir. Münazaranın yapılacağı kasra beyaz bayraklar taşıyan Tatarlar'ın getirdiği, atının üzengisini katırcıların tuttuğu, aklar giymiş babacan tavırlı bir pîrdir. Ak sakallı bu pîrin elinde içi leblebi dolu bir mendil vardır.

¹ "İslâm'da keyif verici olarak kullanılması yasaklanan madde. Kelimenin aslı Grekçe opion olup anlamı 'sütlü bitki'dir (opos 'bitki sütü'); Latince'de ve Batı dillerinde opium şeklinde kullanılır. Türkçe'ye Farsça'dan afyün imlâsıyla girmiştir. Bazı özel işlemlerle haşhaştan elde edilen afyonun tarihi, milâttan önce 5000 yıllarına kadar uzanır. Mezopotamya ve Küçük Asya'da karın ağrıları ve öksürük için ilâç olarak, İslâmî devirlerde ise daha çok ilâçların yapımında ve tedavide uyuşturucu olarak kullanıldığı bilinmektedir. Hindistan, İnan ve Mısır'da ziraatı yapılan haşhaş, Anadolu'da Türkler'in hâkimiyetinden sonra özellikle Karahisar dolaylarında yaygın biçimde yetiştirilmiştir; nitekim burası daha sonraları Afyonkarahisar adını almıştır. Bazı müellifler Çinliler'in afyon imalini Hintliler'den öğrendiğini ileri sürerler; bazılarına göre ise afyonu Uzakdoğu'ya götüren müslüman tacirlerdir. İnsanın aklı dengesini bozan afyon, esrar, eroin vb. maddelerin içki gibi haram olduğu konusunda İslâm hukukçuları görüş birliğine varmışlardır. Tedavi maksadıyla bazı ilâçların içinde bulunabilecekleri ise kabul edilmiştir." (Baktır, 1988: 442).

² "Afyon şurubu ve keten yaprağıyla yapılan bir nev'i macun ki sarhoş eder. Eski zamanlarda kahvehanelerde tiryâki müşterilere kahveden evvel bir fincan berş şurubundan vermek âdetmiş. Ayyaşlar ramazan gelince şarap yerine iftardan sonra berş içermiş. Berş mübtelâlarına berrâş derler." (Onay, 1992: 77).

³ "Doğu Afrika'da ada ve burada XVIII-XX. yüzyıllarda hüküm süren sultanlık. Doğu Afrika sahiline yakın Tanzanya açıklarında Uguja (Zengibar) ve Pemba adlı iki büyük ada ile çevredeki küçük adalardan oluşur. Aslı Farsça olan Zengibâr'a (zenciler sahili) Arapça'da Zencibâr (Berrü'z-Zenc), Avrupa dillerinde Zanzibar denilir." (Kavas, 2013: 262-263).

⁴ "İslâm'da keyif verici olarak kullanılması yasaklanan madde. Kenevir (kendir) bitkisinden elde edilen uyuşturucu bir madde olup Türkiye'de esrar; İnan'da beng/benc; Hindistan'da banga, ganja; Irak, Suriye ve Mısır'da haşîş; Kuzey Afrika'da kif; Amerika ve Meksika'da marijuana (marihuana) adlarıyla tanınmaktadır. Kenevir bitkisi (cannabis sativa) 0,5-3,5 m. yükseklikte, kısa ve sert tüylü, çift eşeyli, bir yıllık otsu bitkidir. Kenevir, biçim özellikleriyle yetiştiği bölgelere ve kimyasal yapısına göre başlıca iki türe ayrılmaktadır. 1. Lif keneviri (cannabis sativa). Kuzey Avrupa ve Amerika ülkelerinde lif veya tohum elde etmek için geniş ölçüde yetiştirilen bir türdür. Uyuşturucu etkisi çok zayıftır. 2. Hint keneviri (cannabis indica). Bilhassa Güney Asya, Afrika, Orta ve Güney Amerika'da yetiştirilmektedir. Uyuşturucu etkisi yüksektir; esrar bu türden elde edilir. Mezopotamya'da Sümerler'den itibaren tanınan ve tohumları ilâç olarak kullanılan kenevirin Avrupa'ya milâttan önce VII. yüzyılda İskitler tarafından taşındığı sanılmaktadır. Osmanlı Devleti dönemindeki uyuşturucuların başında esrar gelmektedir. Zaman zaman yasaklanmış ve kullananların idamı için çeşitli fetvalar alınmışsa da elde edilmesi ve kullanılması hiçbir zaman tam olarak önlenememiştir. İstanbul'da 'esnâf-ı bengciyân' adı verilen bir sınıf bulunuyordu. Bunlar Süleymaniye semtindeki Tiryakiler Çarşısı'nda yer alan dükkânlarında şurup, macun, levha gibi esrar ihtiva eden mütahzarlar hazırlayıp tiryakilere satıyorlardı. Evliya Çelebi, kendi zamanında bu esnafın on altı dükkânının bulunduğunu ve bu iş kolunda altmış kişinin çalıştığını kaydetmektedir. (Baytop, 1995: 431-432).

⁵ "Bir nefesli çalgı. Arapça'da 'topluluk' anlamındaki bu kelime hemen bütün sözlüklerde 'boynuzdan yapılan basit bir mûsiki aleti' olarak tanımlanır. Organolojinin tabii çalgılar grubunda incelediği ve mehter çalgısı olarak da kullanılan nefir boynuz, bronz ve gümüşten yapılmış ağızlıklı, alttan yukarıya genişleyip dar ucundan üflenen, üzerinde perde delikleri bulunmayan bir borudan ibarettir. Melodi çalmaya elverişli olmaması sebebiyle ancak bir temel ses ve onun birkaç armoniği elde edilebilir. Eski kaynaklarda nefir ile ilgili en geniş bilgi Abdülkâdir-i Merâgî tarafından verilmiştir. Câmî' u'l-elhân'da nefirin basit bir borudan ibaret, yaklaşık 170 cm. boyunda, nefesli çalgıların en uzununu olduğunu, biraz daha uzununa 'burgu', ucu kıvrık olanına 'kurrenây (kerrenây) adı verildiğini söyledikten sonra parmak delikleri bulunmadığından çalınmasının da çok zor olduğunu kaydeden Merâgî Makâsidü'l-elhân'da da buna benzer ifadeler kullanır. Eskiden bir şehrin düşman saldırısına uğrayacağı anlaşıldığı zaman halk nefir çalınarak uyarılır, erkekler savaşa çağırılırdı. Ayrıca geçmiş dönemlerde gezginci dervişler, herhangi bir konaklama yerine geldiklerinde veya yolda yirtıcı hayvanları ürkütüp kaçırmak suretiyle kendilerini korumak için nefir çalarlardı. 'Derviş borusu' ve 'yuf borusu' olarak da bilinen nefirler bele ve göğse takılarak taşınırdı." (Karakaya, 2006: 525).

"ba'dehu bir dāne ak şakallu pīr-i nā-puhte aklar giymiş elinde bir pīş-dāmeni var içinde leblebū envā'-ı vakārile ve tā'ife-i Tātār yek-bār öñince beyāz bayraklar açup ve kaçırcıyān tā'ifesi rikābın tūtup envā'-ı i'zāz u ikrām ile geldükde mükeyyifāt buña dahı ma'a'l-kerāhe istikbāl ile yir gösterdiler. Bunlar dahı geçüp bābāyāne qarār eylediler. Bunlaruñ dahı isimlerine **Būze-i nābe-kārī** dirler imiş..." [138b]

şarap: Şarabı temsil eden kişinin münazaradaki adı **Hamr-ı merğüb** '**ale'l-ḥamīr**'dir. Münazaranın yapılacağı kasra beyitler okuyarak ve Hamza⁷ ve Efrāsiyāb⁸ gibi naralar atarak, Halil'in kösü gibi sinisini döverek gelen; kızıl yüzlü, kan benizli, kız suretli, oğlan heybetli bir kimsedir. Gül rengi elbiselere ve ateş kızılı kıyafetlere gark olmuş bu şahsın bir elinde çeng ve rebab diğer elinde ise kebab ve meze vardır.

"ba'dehu bir dāne kızıl yüzlü kan beñizlü kız şüretlü oğlan heybetlü bir hūnī kimesne ki gülgün cāmeler giymiş ve āteşin libāslara müstağrak olmuş "Ḥançer elde tīğı belde bāde serde sīne çāk/Şeh-levendüm tarz-ı hāsuñ ādemi eyler helāk" diyüp beyt okıyup Hamza vü Efrāsiyāvōār na'ra urarak ve cūşān (u) hurūşān ile kūs-ı Ḥalīl-mişāl şuffe-i sīnesin dögerek bir elinde çeng (ü) rebāb bir elinde nuql (u) kebāb levendāne 'aşk eyleyüp içeri girdi. Fi'l-cümle mükeyyifāt-ı 'ālem şadra ta'zīm ü istikbāl ile yir gösterdiler. Bunlar dahı geçüp levendāne qarār [138b] eylediler. Bunuñ ismine dahı **Hamr-ı merğüb** '**ale'l-ḥamīr** dirler imiş." [139a]

arak: Münazarada arakı temsil eden kişinin adı '**Araç-ı şermsār**'dır. Münazaranın yapılacağı kasra yolda sema yapan, sinelerine def gibi vuran ve ney gibi inleyen aşıkların getirdiği sarı elbiseler giymiş, güzel yüzlü, tatlı dilli, şirin sözlü yeni yetme genç bir dilberdir.

"Ba'dehu bir dāne şarı libāslar ile muhteşem bā-ḥayl ü ḥaşem cünbüşi kavī dilü tatlu bir nev-reste dilber-i mümtāz (güzel) sīretlü bir şīrīn-güftār bir bülbül-i güyādur ki öñince 'uşşāk-ı Kürd bāde dutuban yolda semā' eyleyerek def gibi göğüsün dögüp ney gibi inleyerek getirüp kaçır-ı ma'hūda geldükde buña dahı bī-ḥadd iltifāt ile yir gösterdiler. Bunlar dahı geçüp mü'eddebāne īarār eyledi. Bunuñ ismine dahı '**Araç-ı şermsār** dirler imiş..." [139a]

⁶ "Daha çok darı ve şekerle imal edilen çok eski bir Türk içeceği olup Asya, Balkanlar ve Kırım'da çokça tüketilir. Üretildikten sonra sıcakta kalırsa birkaç gün içinde tahammürle kabarıp ekşiyerek alkol oranı arttığından bu süreyi uzatmak için daha çok kışın tüketilir. Tatlı boza sarhoş etmez. Bununla beraber yaz aylarında içildiğinde sarhoş ettiğiinden, şarabı haram olduğu için içmeyenler bu içeceğe ilgi duymuşlardır. Evliyā Çelebī'nin eserinin bir başka yerinde dilber macunu kullanıp hiç şarap içmediğini anlatırken sıraladığı içecek ve mükeyyifāt isimleri arasında Kırım'da üretilen 'kutu bozası'ndan bahsettiği şu satırları da bu konuda çok önemli isimler zikredilmesi bakımından ayrıca önemlidir: 'Hakir bu kadar ālüfte ve āşufteler ile mey-hāne ve boza-hāne ve kahve-hāne yasaduk, Hak Sübhānehu ve Te'ālā ālimü's-sirri ve'l-hafiyātdur kim bu kutu bozasıyla ve Misrun pirinc subyasıyla ve Kırım'da maksıma dirler bir güne yine kutu bozasına benzer bir bozadur bu üçinden gayri içmek müyesser olmamışdur kim rahm-i māderden müştāk olalı me'kulāt ü meşrübātın mükeyyifātlarından ömrüm içinde.' Gelibolulu Mustafa Āli Mevāidü'n-nefāis'inde bozahanelerin halkın aşāğılık takımının ve Tatarların devam ettiği, zarif kimselerin asla rağbet göstermediği mekânlar olduğunu ifade eder. Evliyā Çelebi eski İstanbul'da Süleymaniye ve Unkapanı'ndaki bozahane müdavimlerini anlatırken buraya dadananlardan 'boza bekrisi' diye bahseder ve burada satılan bozaların keskinliğini tarif için bunlar arasında 'arka hammāli' olduğu hāle boza içtiğinde ancak sırk hammallarıyla evlerine dönebilecek hāle gelenleri haber verir." (Şentürk, 2017: 280).

⁷ "Seyyidüşşühedā Esedullāh Ebū Umāre (Ebū Ya'lā) Hamza b. Abdilmuttalib b. Hāşim b. Abdimenāf el-Kureşī el-Hāşimī (ö. 3/625). Hz. Peygamber'in amcası, Uhud şehidlerinden. 569 veya 570 yılında Mekke'de doğdu. Annesi, Hz. Āmine'nin amcasının kızı olan Hāle bint Vūheyb'dir. Ebū Leheb'in cāriyesi Süveybe'den süt emdikleri için Hz. Peygamber ile süt kardeşi, aynı zamanda çocukluk ve gençlik yıllarında arkadaş ve dost oldukları bilinen Hamza'nın bi'setin 2 (612) veya 6. yılında (616) müslüman olduğu nakledilmektedir. Hamza'nın İslām dinini benimsemesiyle müslümanların güçleri artmış, bu da müşriklerin müslümanlar aleyhine gerçekleştirmek istedikleri cüretkār teşebbüslerini bir kere daha gözden geçirmelerine sebep olmuştur. Akralık hukukunu gözeten, mert ve titiz bir insan olan Hz. Hamza, Uhud Savaşı'nda dillere destan olacak şekilde bir kahramanlık göstermiştir. İslāmiyet uğruna kendi hayatını hiçe sayarken savaşın bütün tekniklerini kullanmış, o günün gazileri ve daha sonra hak yolunda savaşacak bütün gaziler için cesaret ve kahramanlık örneği olmuş, gazi ve şehidlerin piri sayılmıştır. Bundan dolayı İslām tarihinde 'seyyidüşşühedā' ve 'esedullah' unvanları ile anılagelmiştir. Müslümanlar arasında kahramanlığın sembolü olan Hz. Hamza, Türk folklorunda güreşçilerin piri sayıldığı gibi menkıbevi hayatı müslüman milletlerin edebiyatlarında kendi adıyla anılan eserlere konu olmuştur." (Algül, 1997: 500-502).

⁸ "İran millî destanında İran düşmanı olarak gösterilen Turan hükümdarı. Adı Eski Farsça (Avesta dili) metinlerde Frangrasyan, Orta Farsça'da (Pehlevî dili) Frasyav, Frasiyāk, Frangrasyāk; Arapça kaynaklardan Taberî'de Frāsiyāb ve Frāsyāt, Mes'ūdî ve Bīrūnî'de Ferāsiyāb, Seālibî'de ve İran millî destanı Firdevsî'nin Şāhnāme'sinde Efrāsiyāb (Afrāsiyāb) olarak geçer. İran efsanevi tarihinde korkunç bir savaşçı ve büyük bir kumandan olarak geçen Efrāsiyāb, kötülük ilāhu Ehrimen'in yeryüzündeki temsilcisi sayılır ve seçeresi yedi göbekte yine efsanevi hükümdarlarından Feridun'a ulaşır. Efrāsiyāb Avesta'da hilekār ve kötü insan tipini temsil ettiği gibi İran ırkının da baş düşmanı olarak gösterilir. Efrāsiyāb yer altında, duvarları demirden kale içinde bulunan 100 sütunlu bir sarayda yaşar. Bu saray güneş, ay ve yıldızlarla aydınlanır. Saray Efrāsiyāb'ın sihriyle donatılmış olup içinden su, şarap, süt ve yoğurt (mast-ı zete) ırmakları akar. Genellikle çok uzun ömürlü olduğu kabul edilen Efrāsiyāb'ın 400-2000 yıl yaşadığı rivayetlerine rastlanır. Efrāsiyāb'ın belli başlı nitelikleri arasında yıkıcılığı, suları ve nehirleri kurutması, kıtlığa ve kuraklığa sebep olması zikredilir. Özellikle yağmur yağdırmaması bakımından Hint kötülük tanrısı Vrtra'ya benzemektedir. Efrāsiyāb, Şāhnāme'de bir yandan dünyanın kötü hükümdarları arasında gösterilirken bir yandan da güçlü, kabiliyetli ve yiğit bir kumandan olarak nitelendirilir. Nitekim kötülüğü temsil eder gibi görünen Efrāsiyāb aynı zamanda merhametli ve yapıcı bir kahramandır. Onun Siyavuş'a karşı davranışı, Zerenc şehrini kurması, kanallar açtırması, ok ve yay yapma mahareti, İran'daki birçok yerleşim merkezinin ona atfedilmesi iyi yanlarını gösterir." (Yazıcı, 1994: 478-479).

kahve: Kahveyi temsil eden kişi münazarada *Qahve-i cān-fezā* adıyla yer alır. Misk renginde siyah giysiler giymiş bu kişi, kanı sıcak, teni latif, hem sözi hem de kendi zarif, esmer bir Yemenli, Hindistan ve Arabistan seyyahıdır.

"ba'dehu bir dāne zarīf esmerü'l-levn Yemen ademisi Hindüstān u 'Arabistān seyyāhı kanı ıŝaĥ teni latīf sözi zarīf siyāh-rüy miskiler giymiş bunuñ ismine dahı *Qahve-i cān-fezā* dirler imiş...*Qahve-i cān-fezā* bu salṭanatda dārāt ile iĥeri girdükde fi'l-cümle mükeyyifāt-ı 'ālem be-ṭarīĥ-i inbisāṭ ayak [139a] üstüne ĥalkup didiler "Hoş geldiñ ey zübde-i 'ālem ve şöhret-i benī ādem! Senüñ vücuduñ cihāna ĥadem başalı bizüm yirümüz ĥalmadı. Luṭf-ı erkān-ı dīn-i Muḥammed dahı ins ü cinsin." diyüp Efyün ile Berş arasında yir gösterdiler. Bunlar dahı zarīfāne geĥüp ĥarār eylediler." [139b]

tütün: Münazarada *Qahve-i cān-fezā*'ya eşlik eden, münazaranın yapılacağı kasma gelirken onun önünde ve arkasında yer alan dilberan taifesi olarak tasvir edilmiştir. Mavi atlas giysiler içindeki bu dilberan taifesinin münazaradaki ismi *Duḥān*'dır. Bunların üzerindeki misk ve öd kokusu insanı öyle mest eder ki dimağına tesir ettiğinde insanda can kalmayıp o anda aşk ateşi ile ciğerini doğrar.

"...pādşāhāne öñince ardınca (bir) alay eṣnāf-ı ĥarībe dil-berān ṭā'ife ismlerine *Duḥān* tesmiyye olmur ki mā'ī aṭlās cāmelere ĥarĥ olup üzerlerinde mümessek 'ūd rāyihası insānu mest idiüp şöyle ki dimağına te'sīr ide ādemde cān ĥalmayıp ol sā'at āteşi-i 'aṣĥı ile cigerin doğrayup dūd-ı āhını āsmāna 'uruc itdürür." [139a]

Muhāleme-i Mükeyyifāt'daki bütün bu kişileştirme unsurlarını bir araya getirdiğimizde ortaya şöyle bir tablo çıkar:

Tablo 1: Muhāleme-i Mükeyyifāt'da Kişileştirme

keyif verici madde	Muhāleme-i Mükeyyifāt'daki ismi	maiyeti	tavri	kıyafeti
afyon	<i>Efyün-ı hezār-fenn</i>	<i>zümre-i tiryākiyān</i>		<i>Hāşimī tonlar ile mülebbes</i>
berş	<i>Berş-i cihān-nümā</i>	<i>Zengibār leşker ve siyāh-püşān 'asker</i>		<i>Hemedānī libāslar ile müzeyyen</i>
esrar	<i>Esrār-ı sebzezār</i>	<i>Bektāşiyān ṭā'ifesi, bengiyān ṭā'ifesi</i>	<i>dervişāne</i>	<i>yeşiller giymiş</i>
boza	<i>Būze-i nābe-kārī</i>	<i>ṭā'ife-i Tātār, ĥatırcıyān ṭā'ifesi</i>	<i>bābāyāne</i>	<i>aĥlar giymiş</i>
şarap	<i>Ḥamr-ı merĥüb 'ale'l-ḥamīr</i>		<i>levendāne</i>	<i>gülgün cāmeler ve āteşin libāslar</i>
arak	<i>'Araĥ-ı şermsār</i>	<i>'uşşāĥ</i>	<i>mü'eddebāne</i>	<i>şarı libāslar</i>
kahve	<i>Qahve-i cān-fezā</i>	<i>eṣnāf-ı ĥarībe, dil-berān ṭā'ife(si)</i>	<i>zarīfāne</i>	<i>miskiler giymiş</i>
tütün	<i>Duḥān</i>		<i>pādşāhāne</i>	<i>mā'ī aṭlās cāmeler</i>

3. Muhāleme-i Mükeyyifāt'ın Olay Örgüsü

"Münāzaralar genellikle diyalog temeline dayalı eserlerdir. Diğer bir deyişle şairler belirli bir kurgu dāhilinde tarafları tartışır. Doğal olarak bu kurgu çoğunlukla basit hikāyelerden oluşur. Anlatılan her şey söz konusu münāzaraya ortam sağlamak için kurgulanır." (Aĥa vd., 2009: 372). Muhāleme-i Mükeyyifāt'da da olaylar keyif verici maddelerin "maĥbül-i 'ālem" olabilmek için birbiriyle "āzīm mücādele vü mübāḥaşe vü münāĥabe" edebilmeleri için kurgulanmıştır ki biz bu kurguyu veya bir başka deyişle olay örgüsünü kendi içinde dört bölüme ayırabiliriz:

3.1 Birinci Bölüm

Giriş bölümü olarak da adlandırabileceğimiz bu bölümde olaylar şöyle gelişir: Geçmiş zamanlarda bir gün bütün samimī arkadaşlar, can dostları ve gönül ehli insanlar bir araya gelip zamanın sıkıntılılarından ve güçlüklerinden, eğri yaradılışlı feleğin akla ziyan eleminden ve de tabiatın usandırıcılığından ve bunaltıcılığından konuşmaya başlarlar. "Acaba bu alĥak, aşıĥlık dünya bir defa olsun bizim isteĥimize göre dönüp bu hilekār felekten kām almak bize nasip olur mu yoksa böyle gam çölünde mahzun ve hicran cehenneminde şaşkın bir halde kalır mıyız?" diye düşünürlerken içlerinden biri nutka gelip "Ben işittim ki Tahayyūlat sancaĥının İşret-ābād sahrasında alemin keyif verici maddeleri için büyük bir kasır inşa etmişler. Bu kasrın etrafı gül bahçeleri ile çevriliymiş, havası ve suyu da latif ve bolmuş ve her tarafta güzel ötüşlü bülbüllerin feryatları duyulmaktaymış. Burası öyle bir yermiş ki cihanda eşi benzeri yokmuş. Adeta cennet bahçelerinden bir bahçe imiş ve bugün alemin bütün keyif verici maddeleri orada toplanıp kıyasıya bir tartışmaya ve mücādeleye girişeceklermiş. Sizinle birlikte oraya gidip seyr ü temaşa edelim." der. Orada

bulunan bütün herkes bu fikri ve teklifi makul görüp yola koyulurlar. Adı geçen yere varıp keyif verici maddelerin teşrifini beklemeye başlarlar.

3.2 İkinci Bölüm

Keyif verici maddeleri temsil eden kişilerin münazaranın yapılacağı Tahayyülat sancağının İşret-âbâd sahrasındaki kasra maiyetleriyle birlikte gelişlerinin anlatıldığı bölümdür. Kasra ilk olarak önünde bütün Karahisar sancağı halkının katran karası bayraklar açtığı, maiyetinde zümre-i tiryakiyan bulunan, Haşimî giysiler içindeki *Efyün-ı hezâr-fenn* gelir. Onun hemen arkasından siyahlar giymiş Zengibar askerlerin ihtişamla getirdiği Hemedanî elbiseler içindeki *Berş-i cihân-nümâ* gelir. Efyün onu hürmetle karşılar. Daha sonra önünde zurna ve nefirlerinin sadası gökyüzüne ulaşan, yeşil sancaklar taşıyan Bektaşiler'in yer aldığı, maiyetinde bengiyan taifesi bulunan yeşil giysiler içindeki *Esrâr-ı sebzezâr* kasra girer. Efyün-ı hezâr-fenn ile Berş-i cihân-nümâ *Esrâr-ı sebzezâr*'ı büyük bir saygıyla karşılayıp yer gösterirler. O da gösterilen yere dervişane oturur. *Esrâr-ı sebzezâr*'ın ardından Tatar taifesinin beyaz bayraklar açarak getirdiği, atının üzengisini katırcıların tuttuğu, elinde leblebi dolu mendil bulunan ak sakallı, ak giysili *Bûze-i nâbe-kârî* kasra girer. Orada bulunanlar onu öğrenerek tiksiner ve de istemeye istemeye yer gösterirler. Sonrasında gül rengi elbiselere ve ateş kızılı kıyafetlere gark olmuş, bir elinde çeng ve rebab taşıyan diğer elinde kebab ve meze olan, kızıl yüzlü, kan benizli, kız suretli, oğlan heybetli *Hamr-ı mergûb* beyitler okuyarak ve Hz. Hamza ve Efrâsiyâb gibi naralar atarak münazaranın yapılacağı kasra girer. Orada bulunan bütün herkes ayağa kalkarak saygıyla yer gösterir. O da levendane oturur. Akabinde sema yapan, sinelerine def gibi vuran, ney gibi inleyen aşıkların eşlik ettiği, sarı elbiseler giymiş, güzel yüzlü, tatlı dilli, şirin sözlü yeni yetme genç bir dilber olan *Arak-ı şermsâr* kasra girer. Ona da iltifatlarla yer gösterirler. Münazaranın yapılacağı kasra son olarak *Duhân*'ın eşlik ettiği misk rengi (siyah) elbiseler içindeki kanı sıcak, teni latif, hem kendi hem sözü zarif bir Yemenli olan Hindistan ve Arabistan seyyahı *Kahve-i cân-fezâ* gelir.

3.3 Üçüncü Bölüm

Münazaranın yapılacağı kasra gelen şahısların -dolayısıyla keyif verici maddelerin- üstün gelmek için birbirleriyle kıyasıya bir mücadeleye giriştikleri bölümdür. Bu bölümde söz alan her kişi kendinin üstün taraflarını ve faydalarını, hedef aldığı şahsın ise kötü yanlarını ve zararlarını sayıp dökerek üstünlük sağlamaya çalışır. Kasra ilk gelen olmak hasebiyle ilk sözü *Efyün-ı hezâr-fenn* alır ve kasırda bulunan diğer keyif verici maddelere "Evvelâ ey mükeyyifât-ı 'âlem! İşidürem ki her biriñüz haddiñüzden ziyâde lâf ü güzâf (u) nâ-sezâ kelimât idüp kendü zu'm-ı kerihîñüzce keyfiyyet da'vâsın idüp ve bundan mâ-'adâ üzerimüze taşaddur murâd ider imişsiz...Ben var iken sizüñ ne hadd ü miqdârîñüz ve ne menfa'atîñüz vardır ki keyfiyyet da'vâsın idesiz." [139b] diye hitap eder ve kendi meziyetlerini, faydalarını anlattığı konuşmasını "Netice-i merâm dürlü dürlü kârüm vardır. Çüst (ü) çâpük bir pehlevânım ki mişlüm cihâna gelmemişdir. Böyle olsa benden mu'teber keyf olmaz ve mecma'-i nâsın ittifâkı bunuñ üzerindedür." [140a] diyerek tamamlar. Sonra sırasıyla *Berş-i cihân-nümâ*, *Esrâr-ı sebzezâr*, *Bûze-i nâbe-kârî*, *Hamr-ı mergûb*, *Arak-ı şermsâr* hem kendilerinden önceki şahısların konuşmalarını yeren hem de kendilerini öven konuşmalar yaparak münazarayı kazanmaya çalışırlar. Son sözü *Kahve-i cân-fezâ* alır. O da Ka'be-i Mükerrreme'de ve Medîne-i Münevvere'de fuqarâ loğması ve şulehâ güdâsı olduğundan, kendisi için 'âlî kahve-hânelerin yapıldığından, zî-kıymet fincânlar ile sunulduğundan dem vurduğu konuşmasını "Netice-i merâm benden mu'teber bir keyf olmaz." diyerek tamamlar.

3.4 Dördüncü Bölüm

Olay örgüsünün dördüncü ve son bölümü münazaranın sonlandığı ve keyif verici maddelerin akıbetlerinin belli olduğu bölümdür. Buna göre *Kahve-i cân-fezâ* "Netice-i merâm benden mu'teber bir keyf olmaz." diyerek konuşmasını bitirdikten sonra Şarâb-ı ahmerü'l-levn'i Frengistan⁹'a, 'Araq-ı şermsâr'ı Yehüd¹⁰'a ve Bûze-i nâbe-kâr'ı Tâtâristân¹¹'a sürgüne gönderir. Efyün-ı nâmdâr'ı ve Berş-i cihân-nümâ'yı ve *Esrâr-ı sebze-kağbâ'yı* maiyetine alır ve onlarla birlikte oturur.

⁹ "Aslı Frank olan ve genelde 'Batı Avrupalı' anlamını taşıyan Frenk kelimesi, Osmanlılar'da önceleri daha fazla ilişki içerisinde bulunan İtalyanlar'la Fransızlar'ı, XV. yüzyıl sonlarından itibaren Almanlar'ı, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren de tanışma sırasıyla diğer Batı Avrupalı kavimleri içine almış ve Protestanlığın ortaya çıkması bu durumu etkilememiştir. XV. yüzyıla ait ilk Osmanlı kaynaklarında çok sık geçen Frenk kelimesi Macarlar hariç diğer Katolik hristiyanları, özellikle Venedikliler'i belirtmek üzere kullanılmıştır. Dursun Bey, Engürüs (Macaristan) dışındaki Avrupa ülkelerini Frenk tabiriyle andığı gibi bu topraklara da Frengistan demektedir. Ayrıca Osmanlı ordularının karşısındaki müttefik hristiyan güçlerinden bahsedilirken sık sık 'Frenk askeri, Frenk beyleri' gibi adlandırmalar yapıldığı görülür. Özellikle Cem Sultan olayı sırasında Frenk ve Frengistan kelimeleri iyice yaygınlık kazanmıştır." (Şakiroğlu, 1996: 197).

¹⁰ "Arapça'da yehüd, İbrânce'de yehudi, Ârâmice'de yehudaye şeklindedir. Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Peygamber döneminde yaşayan ve Hz. Mûsâ şeriatına bağlı olma mânasında İsrâiloğulları'nın devamı olarak görülen yahudileri ifade etmek için 'yehüd' kelimesinin yanı sıra aynı kökten gelen 'hüd' ve (ellezine) hâdû kalıpları da kullanılmıştır. Başlangıçta övgü ifade eden yehüd kelimesi, yahudilerin şeriatının reddedilmesinden sonra artık övgü anlamı taşımaya da onlara ait bir isim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yehüd'un İbrânce

4. Muhâleme-i Mükeyyifât'da Mekân

Muhâleme-i Mükeyyifât'da olaylar adından da anlaşılacağı üzere muhayyel bir sancak olan Tahayyülat sancağının İşret-âbâd adlı muhayyel bir sahrasında özellikle alemin keyif verici maddeleri için inşa edilmiş olan büyük bir kasırda geçer.

"Tahayyülât sancağında ve 'İşret-âbâd şahrâsında 'umümen mükeyyifât-ı 'âlem için bir kaçır-ı 'âlî bünyâd itmişler ki..." [137b]

Bu kasrın bulunduğu yer gül bahçeleri ile çevrilmiş ve bu yerin havası latif suyu da bolmuş. Her tarafta güzel ötüşlü bülbüllerin feryatları duyulmaktaymış. Hülâsa burası öyle bir yermiş ki cihanda eşi benzeri yokmuş. Adeta cennet bahçelerinden bir bahçeymiş.

"fi'l-cümle efrâfi gül (ü) gülistân ve âb (u) hevâsî firâvân ve bahâristân nümâyân ve feryâd-ı 'andelîb-i hoş-ellhân fîrûzân böyle bir bâğ-ı meserretdür ki gûyâ ravzâtan min ri'yâzi'l-cinândur..." [137b]

5. Muhâleme-i Mükeyyifât'da Münazaranın Sonucu

Edebî münazaraların karakteristik özelliklerinden bir tanesi münazarayı kaleme alanın yani yazarın veya şairin münazaranın sonucuna olan etkisidir. Wagner'in de belirttiği gibi "Bir edebî münazaranın sonucu o münazarayı kaleme alan şairin veya yazarın takdirine bağlıdır: 1) Münazara taraflarından biri münazarayı kaybettiğini kendi rızasıyla veya bir başka deyişle kendi hür iradesiyle beyan veya ilan edebilir. 2) Münazaradaki taraflar aralarında bir mutabakata varabilirler ve birbirlerinin eşit, denk olduklarını kabul ve tasdik edebilirler. 3) Taraflar kimin kazandığına hükmeden veya her iki tarafın da -veya bütün tarafların- eşit durumda olduğuna karar veren ve bunu ilan eden bir hakeme başvurabilirler ya da bütün bunların dışında 4) Münazaranın sonunda kazandığını iddia eden yepyeni bir rakip veya taraf da şartırtıcı bir şekilde ortaya çıkabilir." (Wagner, 1993: 566).

Muhâleme-i Mükeyyifât'da münazaranın sonucu yukarıda sayılan maddelerden hiçbirine uymaz. Onun nevi şahsına münhasır bir sonucu vardır. Bu sonuç eserde şu şekilde tezahür eder: Kahve-i cân-fezâ – münazaradaki son konuşmacıdır- "Netice-i merâm benden mu'teber bir keyf olmaz." diyerek konuşmasını tamamlar tamamlamaz "Şarâb-ı aħmerü'l-levn(i) Frengistan'a ve 'Arağ-ı şermsâr'ı Yehüd'a ve Büze-i nâbe-kâr'ı Tâtâristân'a nefy ü ref' eyleyüp Efyün-ı nâmdâr'ı ve Berş-i cihân-nümâ'yı ve Esrâr-ı sebze-ķabâ'yı kendüye tevâbi' ider." [145a]

Bu ilgi çekici bir sonuçtur. Çünkü her ne kadar eserin girişinde münazarayı, kahveyi temsil eden Kahve-i cân-fezâ'nın kazanacağına dair güçlü bir karîne¹² bulunsa da ortada ne diğer keyif verici maddelerin münazarayı kaybettiklerine dair beyanları ne eşit ve denk olduklarına dair mutabakatları ne de münazarayı kazananı bildiren bir hakem kararı söz konusu değilken Kahve-i cân-fezâ -dolayısıyla kahve- kendiliğinden onların akıbetleri hakkında hüküm verir.

Bu sonuç yukarıda da ifade edildiği gibi *Muhâleme-i Mükeyyifât*'a özgü bir sonuçtur. Burada ilan edilmiş alenî bir galibiyet değil zımnî kabule dayalı bir galibiyet söz konusudur.

6. Muhâleme-i Mükeyyifât'a Göre Osmanlı Toplumunda Keyif Verici Maddelere Müptela Olan Toplum Kesimleri, Tarikat ve Meslek Mensupları

Muhâleme-i Mükeyyifât bir mükeyyifat münazarası olarak keyif verici maddeler açısından Osmanlı toplum yapısına dair değerli bilgiler ihtiva eden bir eserdir. Bu bilgileri biz eserde üç yoldan elde ediyoruz. Birincisi keyif verici maddeler münazaranın yapılacağı kasa gelirken yanlarında veya maiyetlerinde bu

karşılığı olan yehudi kelimesi Yehuda'ya dayanmaktadır. Yehuda, Ahd-i Atik'te başta Hz. Ya'küb'un on iki oğlundan (İsrâiloğulları) dördüncüsü olmak üzere şahıs ismi, bunu takiben Ya'küb'un oğlu Yehuda'nın soyunu ifade edecek şekilde kabile ismi ve ağırlıklı olarak en geniş kabile olan Yehuda kabilesi mensuplarının yerleştiği Filistin'in güneyindeki bölgenin ismi olarak kullanılmıştır. Daha sonra da kelime Yehuda soyundan gelen Dâvûd tarafından kurulan, oğlu Süleyman'ın ölümünün ardından -kuzeyde kalan İsrâil Krallığı'na karşılık- Yehuda bölgesiyle ve Bünyamin ve Levi soylarının yanı sıra Yehuda kabilesiyle sınırlı olan Kudüs merkezli krallığın, Bâbil sürgünü sonrasında ise (m.ö. VI. yüzyıl) ilgili bölgenin ve eyaletin ismi şeklinde yer almıştır. Kelime Ahd-i Atik boyunca başlangıçta şahıs ve kabile ismi şeklinde, sonraları ve özellikle sürgün sonrası dönemde ilgili bölge ve dini-siyasi kimlikle bağlantılı olarak ve Rabbânî literatürde şahıs isminin yanında hem bir kabileyi hem de bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır." (Gürkan, 2013: 182).

¹¹ "Rusya Federasyonu'na bağlı özerk devlet. Tataristan Özerk Cumhuriyeti, Avrupa'nın doğu kesiminde, İdil (Volga) ve Kama nehirlerinin birleştiği yerdedir. Batısında Çuvaşistan, doğusunda Başkırdaştan Türk cumhuriyetleriyle komşu olan ülkenin kuzeybatısında Mari Cumhuriyeti, kuzeyinde Kirov bölgesi, kuzeydoğusunda Udmurt Cumhuriyeti, güneydoğusunda Orenburg bölgesi, güneyinde Samara (Kuybişev) ve Simbir (Ulyanovsk) bölgeleri bulunmaktadır. Ülkede Tatarlar'a Kazan veya İdil Tatarları ismi verilir." (Güner, 2011: 162-163). "Bugünkü Tataristan'ın içinde bulunduğu İdil-Ural bölgesi, IV. yüzyıldan itibaren Sibiryâ'dan gelen çeşitli Türk boylarının iskânına sahne olmuştur. Daha sonraki yüzyıllarda Hunlar, Göktürkler, Hazarlar, Peçenekler, Kıpçaklar (Kumanlar), İdil Bulgarları, Altın Orda ve Kazan Hanlığı gibi Türk kavim ve devletleri bu bölgede hüküm sürdü." (Türkoğlu, 2011: 163).

¹² Münazaranın yapılacağı Tahayyülat sancağının İşret-âbâd sahrasındaki kasa en son kahveyi temsil eden Kahve-i cân-fezâ gelir. O, içeriye girdiğinde orada bulunan bütün mükeyyifat büyük bir saygıyla ayağa kalkarak şöyle der: "Hoş geldün ey zübde-i 'âlem ve şöhet-i benî âdem! Senüñ vücûduñ cihâna ķadem başalı bizüm yürümüz ķalmadı." [139b] Bu ifade münazarayı kahvenin kazanacağına dair çok güçlü bir karinedir.

maddelere müptela olan zümreler ve taifelerle birlikte gelirler. İkincisi keyif verici maddeler münazara esnasında kendi meziyetlerini, faydalarını sayıp dökerlerken hangi zümrelerin kendilerine müptela olduklarına değinirler ve son olarak münazara esnasında bir keyif verici madde kendinden önceki keyif verici maddeyi yermek, onu tahkir ve tezyif etmek için o keyif verici maddeyi kimlerin çok kullandığını söyler. Buna göre eserde yer alan keyif verici maddelere müptela olan zümreler bakımından şöyle bir tabloyla karşılaşırız:

afyon: Karahisar sancağı halkı, zümre-i tiryākiyān, ekşer ‘ulemā ve ‘āmmē-i ‘avām, ḥuccāc, ‘asker-i Müslimīn

Tahayyülat sancağının İşret-ābād sahrasındaki kasırda yapılacak olan münazaraya ilk olarak afyonu temsil eden Efyūn-ı hezār-fenn gelir. Maiyetinde **bütün Karahisar sancağı** ve **tiryakiler zümresi** vardır.

“...şahrānuñ nihāyetinden bir gürūh zāhir olup bi’l-külliyeye **Karahiṣār sancağı** kaṭrān baḥrlayın sevād-reng bayraklar açup ve **zümre-i tiryākiyān** rikābında cem’ olup Hāsimī ṭonlar ile mülebbes bir muhteşem kimesne gelüp ol kaşr-ı ma’hūda cülūs eyledi. İsmine Efyūn-ı hezār-fenn dirler imiş.” [138a]

Efyūn-ı hezār-fenn kendinden bahsederken ulemanın büyük çoğunluğunun ve avamın bir saat onsuz sohbet edemeyeceklerini söyler. Ayrıca Kabe’ye giden hacılar da yanlarına afyon almadan yola çıkmazlar.

“Evvēlā siz bilmez misiz ki ben gülistān (u) bāğçe vü bustān içinde bir ḥelāl südden perverde olmuş bir şahşam ki **ekşer ‘ulemā ve ‘āmmē-i ‘avām** bir sā’at bensüz maḥabbet itmezler [139b]...ve Ka’betu’llāha giden **ḥuccāc** bensüz gitmez.” [140a]

Berş’i temsil eden Berş-i cihān-nümā afyonunun zararlarından bahsederken onun Müslüman askerler arasında yaygın olarak kullanılan bir keyif verici madde olduğunu belirtir.

“‘Āmmē-i nāsa zararūñdan gayrı bir şey’üñ mi var? **‘Asker-i Müslimīnden** dā’irene uğrayan kimesnelerden kuvvet komaduñ.” [140b]

berş: zarīf ü laṭīf şāhib-i kemāl çelebiler

Berş-i cihān-nümā –dolayısıyla berş- kendi erdemlerini ve üstün taraflarını dile getirdiği konuşmasında kendisinin zarif ve latif, kemal sahibi çelebiler tarafından çok kullanılan bir mükeyyif olduğunu söyler.

“Aşıl ḥalkuñ maḳbūli benem ki **ekşeriyyā zarīf ü laṭīf şāhib-i kemāl çelebiler** ve ālüfte-ṭabī’at yārān felekden bir intikām almak maşlahatıçün bir yire gelüp ‘işret murād eyledüklerinde ibdā-i meclis hezār ta’zīm ü tekrīm eyleyerek fağfūrī ḥoḳkalar içinde gümüş mablaḳlar ile isti’māl idüp...” [141a]

esrar: Bektāşiyān ṭā’ifesi, bengiyān ṭā’ifesi, sūhteovāt ṭā’ifesi

Münazaranın yapılacağı yere gelirken esrarı temsil eden Esrār-ı sebzezār’ın önünde Bektaşiler yanında ise bengiyan taifesi vardır.

“ba’dehu bir dāne yeşiller giymiş deroiṣ-nihād kimesne ki öñince **Bektāşiyān ṭā’ifesi** zürnā vü nefir şadāsı āsmāna peyveste idüp sebze-reng sancaklar çeküp ḥadden ziyāde [138a] **bengiyān ṭā’ifesi**yle gelüp aña daḥı ta’zīm (ü) mu’azzam istikballe yir gösterdiler. Anlar daḥı çöküp deroiṣāne karar eylediler. Bunlaruñ daḥı ismine **Esrār-ı sebzezār** dirler imiş.” [138b]

Esrar, Esrār-ı sebzezār vasıtasıyla meziyetlerinden ve faydalarından bahsederken medrese öğrencilerinin çok kullandığı bir mükeyyif olmakla övünür.

“ve cümleden biri **sūhteovāt ṭā’ifesi** ki ‘ulemānuñ mebbe’idür anlar olmamış olaydı ‘ilm maḥv olurdu. Bunuñ gibi bir ṭā’ife ta’ṭil gicelerinde ḥarc aḳçesinden ‘arīfāne peydāh eyleyüp ‘ḥarcı ma’ḳüldür.’ diyü evvel benüm tedārikimi görürler.” [142a]

boza: kaṭırcıyān ṭā’ifesi, Tātār Ḥān ṭā’ifesi ki yağmācı gāzīler, ‘üryān ve meş’aleciyān ve ḥarbende vü kaṭırcıyān ve ḥizmetkār şütürbān ṭā’ifesi

Münazaranın gerçekleştirileceği kavra gelirken bozayı temsil eden Būze-i nābe-kārī’nin önünde Tatar taifesi, yanında katırcılar taifesi vardır.

“ba’dehu bir dāne aḳ şaḳallu pīr-i nā-puḥte aḳlar giymiş elinde bir pīş-dāmeni var içinde leblebū envā’-ı vaḳārele ve **ṭā’ife-i Tātār** yek-bār öñince beyāz bayraklar açup ve **kaṭırcıyān ṭā’ifesi** rikābın ṭutup envā’-ı i’zāz u ikrām ile geldükde mükeyyifat buña daḥı ma’a’l-kerāhe istikbāl ile yir gösterdiler. Bunlar daḥı geçüp bābāyāne karar eylediler. Bunlaruñ daḥı isimlerine Būze-i nābe-kārī dirler imiş.” [138b]

Yine Būze-i nābe-kārī esrarı verdiği kendini övdüğü konuşmasının bir yerinde Tatarlar’ın bir saat bile onsuz işret edemeyeceklerinden dem vurur.

“**Tātār Ḥān ṭā’ifesi** ki yağmācı gāzīlerdür ki yağmā-i Tātāristān meşhūrdur bensüz bir sā’at ‘işret itmezler ve daḥı ḥānları ve mīrzaları elinden bir çanak būze içmekle ölince dek ḳul olurlar.” [143a]

Şarap ise bozayı hedef aldığı, onu yerden yere vurduğu konuşmasında bozaya müptela olan kimseleri bir çırpıda sayıp döker. Ona göre boza müptelası olanlar baldırıçiplaklar, meşaleciler, seyisler, katırcılar ve deveçilerdir.

“Evvələ seniün t̄alibüñ olanlar bir alay ‘üryān ü meş‘aleciyān ve harbende vü qatırcıyān ve hizmetkār s̄ütürbān t̄ā’ifesi d̄ür ki her biri nefslerinde har-ı dü-pāy ve ḡül-i beyābānī d̄f̄o Ehrimen-şifat ve ‘ifrīt-hey’et kimesnelerdür.” [143a]

Şarap: hükemā ve tüccār

Lokman Hekim¹³’in ‘Rūh-ı sānī’ olarak nitelendirdiği şarap ise münazarada onu temsil eden Hamr-ı mergüb’un ağzından kendisini hakimlerin ve tacirlerin çok kullandığı bir mekeyyif olarak takdim eder.

“Aşıl halkuñ maqbūli benem kim şemīmüm ile cem’ olan kimesnelere her bir qatrem kuvvet-i cāvidānī ve lücce-i hayvānī olup hayāt-ı ebediyyet ü ‘ömr-i sermedīye nā’il olur. Zīrā delīlüm budur ki Loqmān Hekīm bizüm için ‘Rūh-ı s̄ānīd̄ür. Elma ile isti’māl iden kişünüñ ben öldüğüne ta‘accüb iderem.’ diyü buyurmuşdur. Bu kav̄l üzerine hükemā hakīmāne ve tüccār zarīfāne tenāvül iderler.” [143b]

Kahve: fuqarā ve şulehā, erbāb-ı zırafā

Münazarada son sözü alan kahve ise kendisine kimlerin rağbet ettiğini temsilcisi Kahve-i cān-fezā vasıtasıyla söyler.

“Ol günden berü Ka’be-i Mükerrreme’de ve Medīne-i Münevvere’de fuqarā loqması ve şulehā ḡüdāsı benem...dil-berān t̄ā’ifesi zemzemleyüp erbāb-ı zırafānuñ eline virürler.” [145a]

7. Muhāleme-i Mükeyyifāt’a Göre Keyif Verici Maddelerin Yaygın Olarak Kullanıldığı Coğrafi

Bölgeler ve Yerler

Muhāleme-i Mükeyyifāt, münazaraya katılan keyif verici maddelerin –tamamının değilse bile- hangi coğrafyalarda ve yerlerde yaygın olarak kullanıldıkları hakkında bilgiler ihtiva eden bir eserdir. Eserde haklarında bilgi olan keyif verici maddeler ve coğrafi yaygınlıkları şöyledir:

afyon: Karahisar sancığı, Arab, Acem, Hind ve Yemen coğrafyası

“...bir gürüh zāhir olup bi’l-küllīyye Karahışār sancağı qatrān bahrlayın sevād-reng bayraqlar açup ve zümre-i tiryākiyān rikābında cem’ olup Hāşimī ŋonlar ile mülebbes bir muhteşem kimesne gelüp ol kaş-ı ma’hūda cülüs eyledi. İsmine Efyün-ı hezār-fenn dirler imiş.” [138a]

“...Efyün-ı hezār-fenn cümleden mukaddem gelmek ile keyfiyyet kıvāmıyla cūs u hurūşa gelüp ayak üzerine kalkup didi ki...‘Arab’da ve ‘Acem’de Hind’de ve Yemen’de ve sā’ir [139b] vilāyetlerde adı bellü bir kişiyem.” [140a]

boza: Tataristan

“...ba’dehu bir dāne aq şakallu p̄ir-i nā-puhte aqlar giymiş elinde bir p̄iş-dāmeni var içinde leblebū envā’-ı vaqārile ve t̄ā’ife-i Tātār yek-bār öñince beyāz bayraqlar açup ve qatırcıyān t̄ā’ifesi rikābın ŋutup envā’-ı i’zāz u ikrām ile geldükde mükeyyifāt buña dañı ma’a’l-kerāhe istiqbāl ile yir gösterdiler. Bunlar dañı geçüp bābāyāne qarār eylediler. Bunlaruñ dañı isimlerine Būze-i nābe-kārī dirler imiş...” [138b]

“Tātār Hān t̄ā’ifesi ki yağmāci ḡāzīlerdür ki yağmā-i Tātāristān meşhürdür bensüz bir sā’at ‘işret itmezler ve dañı hānları ve mīrzāları elinden bir çanaq būze içmekle ölince dek kul olurlar” [143a]

“...Būze-i nābe-kārī Tātāristān’a nefy ü ref’ eyleyüp...” [145a]

şarap: Frengistan

“...Şarāb-ı aħmerü’l-levn(i) Frengistan’a ve ‘Arağ-ı şermsār’ı Yehūd’a ve Būze-i nābe-kārī Tātāristān’a nefy ü ref’ eyleyüp...” [145a]

kahve: Yemen, Hindistan, Arabistan (Ka’be-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere)

“...ba’dehu bir dāne zarīf esmerü’l-levn Yemen ādemisi Hindüstān u ‘Arabistān seyyāñı ħanı ıçak teni lañif sözi zarīf siyāh-rüy miskiler giymiş. Bunuñ ismine dañı Kahve-i cān-fezā dirler imiş...” [139a]

“Ol günden berü Ka’be-i Mükerrreme’de ve Medīne-i Münevvere’de fuqarā loqması ve şulehā ḡüdāsı benem.” [145a]

arak: Yehūd

“...Şarāb-ı aħmerü’l-levn(i) Frengistan’a ve ‘Arağ-ı şermsār’ı Yehūd’a ve Būze-i nābe-kārī Tātāristān’a nefy ü ref’ eyleyüp...” [145a]

8. Metin

[137b]

Muhāleme-i Mükeyyifāt

¹³ “Kur’an’da kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamberliği tartışmalı bir din büyüğü. Türk edebiyatında Lokman, Arap edebiyatında öne çıkan özellikleri yanında hakim/filozof kimliğinden çok hekim/tabip hüviyetinde görülmektedir. Bu sebeple Türk divan, tasavvuf ve halk edebiyatlarıyla Türk folklorunda ‘Lokman Hekim, Lokmān-ı hāzık, tabip Lokman, dert Lokman’ı, şifā Lokman’ı gibi ad ve sıfatlarla anılmış, bu özelliğini vurgulayacak kelimelerle tavsif edilmiştir. Türk-İslām edebiyat ve kültüründe Lokman’ın tabip özelliğinin öne çıkması, hakim kelimesinin halk ağzında hekime dönüşmesi ve eski dönemde felsefenin tıp dahil olmak üzere devrin belli başlı ilimlerini de içine almasıyla olmuştur. Lokman Hekim’in tabip kimliği onun şifalı bitkiler hususunda uzman kabul edilmesini gerektirdiğinden bu alanda kaleme alınan kitaplarda, kitap adından başlayarak çeşitli hastalıklar için sunduğu reçetelere kadar pek çok konuda ismi kullanılmıştır.” (Uzun, 2003: 206-207).

Sebeb-i tahrîr-i kalem ve mücib-i taştîr-i raķam budur ki ezmine-i sâbıkdan bir gün mecma'-ı yârân ve gürüh-i ihvân ve zümre-i ehl-i 'irfân ile hem-nişîn ü hem-şoĥbet olup rüzgârûn miĥen (ü) meşakķatinden ve bu felek-i kec-revüñ âlâm-ı ĥayretinden ve taĥbî'atlaruñ melâlet ü kesâfetinden müzâkereye şüru' idüp "Âyâ bu dehr-i dünî bir def'a murâdımız üzere devr idüp ve bu çarĥ-ı ĥilekârdan bir kâm almaķ müyesser olur mı yoksa hemân böyle dest-i ĥamda maĥzûn ve düzah-ı hicrânda maĥbûn olur ĥalur mıyuz ki?". Bu iştiĥâl üzere iken yârândan biri gelüp didi ki "Ben işidürem ki Taĥayyülât sancaĥında ve 'İşret-âbâd şahrâsında 'umümen mükeyyifât-ı 'âlem için bir kaşr-ı 'âlî bünyâd itmişler ki fi'l-cümle etrafı gül (ü) gülistân ve âb (u) hevâsı firâvân ve bahâristân nümâyân ve feryâd-ı 'andelîb-i ĥoş-elĥân fîrûzân. Böyle bir bağ-ı meserretdür ki güyâ ravzâton min riyâzi'l-cinândur ve 'ale'l-ĥuşûş bugün cemî' mükeyyifât-ı 'âlem anda [138a] cem' olup 'azîm mücâdele vü mübâĥase vü münâķabe olsa gerek imiş varup a'lâ seyr eyleyüp def'-i ĥam u ref'-i fehm itsek a'lâ olurdu." didüĥinde ma'ķûl görüp teferrüce 'azîmet eyledük. Varup ol menzil-i ma'ĥüda irüşüp mükeyyifât-ı mezkûruñ gelmesine intizâr üzere iken anı gördük şahrânuñ nihâyetinden bir gürüh zâhir olup bi'l-küllüyye Ķaraĥîşâr sancaĥı kaĥrân baĥrlayın sevâd-reng bayraklar açup ve zümre-i tiryâkiyân rikâbında cem' olup Hâşimî tonlar ile mülebbes bir muĥteşem kimesne gelüp ol kaşr-ı ma'ĥüda cülûs eyledi. İsmine Efyûn-ı hezâr-fenn dirler imiş. Ba'dehu bir dâne esmerü'l-levn Hemedânî libâslar ile müzeyyen serâ-perdesin Zengibâr leşkerüñ ve siyâh-püşân 'askerüñ önince çeküp hezârân ihtîşâm ile geldükde Efyûn-ı nâmdâr buña ta'zîm ü istikbâl ile yir gösterüp bunlar daĥı geçüp ĥarâr eylediler. Bunlaruñ ismine daĥı Berş-i cihân-nümâ dirler imiş ve ba'dehu bir dâne yeşiller giymiş dervîş-nihâd kimesne ki önince Bektâşiyân ĥâ'ifesi zürnâ vü nefir şadâsı âsmâna peyveste idüp sebze-reng sancaklar çeküp ĥadden ziyâde [138b] bengiyân ĥâ'ifesiyle gelüp aña daĥı ta'zîm (ü) mu'azzam istikbâl ile yir gösterdiler. Anlar daĥı çöküp dervîşâne ĥarâr eylediler. Bunlaruñ daĥı ismine Esrâr-ı sebzâr dirler imiş ve ba'dehu bir dâne aķ şakallu pîr-i nâ-puĥte aklar giymiş elinde bir piş-dâmeni var içinde leblebû envâ'-ı vaķârile ve ĥâ'ife-i Tâtâr yek-bâr önince beyâz bayraklar açup ve kaĥırcıyân ĥâ'ifesi rikâbın ĥutup envâ'-ı i'zâz u ikrâm ile geldükde mükeyyifât buña daĥı ma'a'l-kerâhe istikbâl ile yir gösterdiler. Bunlar daĥı geçüp bâbâyâne ĥarâr eylediler. Bunlaruñ daĥı isimlerine Bûze-i nâbe-kârî dirler imiş ve ba'dehu bir dâne kızıl yüzlü ĥan beñizlü kız şüretlü oĥlan heybetlü bir ĥünî kimesne ki gülgün câmeler giymiş ve âteşin libâslara müstaĥrak olmuş "Ĥançer elde tîĥi belde bâde serde sine çâķ/Şeh-levendüm ĥarz-ı ĥâşuñ âdemi eyler helâķ" diyüp beyt okıyup Ĥamza vü Efrâsiyâbvâr na'ra uraraķ ve cüşân (u) ĥurûşân ile kûs-ı Ĥalîl-mişâl suffe-i sînesin döĥerek bir elinde çeng (ü) rebâb bir elinde nuķl (u) kebâb şarâb levendâne 'aşķ eyleyüp içeri girdi. Fi'l-cümle mükeyyifât-ı 'âlem şadra ta'zîm ü istikbâl ile yir gösterdiler. Bunlar daĥı geçüp levendâne ĥarâr [139a] eylediler. Bunuñ ismine daĥı Ĥamr-ı merĥûb 'ale'l-ĥamîr dirler imiş. Ba'dehu bir dâne şarı libâslar ile muĥteşem bâ-ĥayl ü ĥaşem cünbüşi kavî dilü taṭlu bir nev-reste dil-ber-i mümtâz (güzel) sîretlü bir şîrîn-güftâr bir bülbül-i güyâdur ki önince 'uşşâķ-ı Kürd bâde dutuban yolda semâ' eyleyerek def gibi göĥüsin döĥüp ney gibi inleyerek getirüp kaşr-ı ma'ĥüda geldükde buña daĥı bî-ĥadd iltifât ile yir gösterdiler. Bunlar daĥı geçüp mü'eddebâne ĥarâr eyledi. Bunuñ ismine daĥı 'Araķ-ı şermsâr dirler imiş ve ba'dehu bir dâne zarîf esmerü'l-levn Yemen âdemîsi Hindüstân u 'Arabistân seyyâĥı ĥanı ışçaķ teni laĥîf sözi zarîf siyâh-rüy miskîler giymiş. Bunuñ ismine daĥı Ķahve-i cân-fezâ dirler imiş ve pâdşâĥâne önince ardınca (bir) alay ešnâf-ı ĥarîbe dil-berân ĥâ'ife isimlerine Duĥân tesmiyye olunur ki mâ'î aṭlas câmelere ĥarķ olup üzerlerinde mümessek 'ud râyiĥası insânı mest idüp şöyle ki dimâĥına te'sîr ide âdemde cân ĥalmayup ol sâ'at âteş-i 'aşķı ile cigerin doĥrayup düd-ı âĥını âsmâna 'uruc itdürür. Ķahve-i cân-fezâ bu salṭanatda dârat ile içeri girdükde fi'l-cümle mükeyyifât-ı 'âlem be-ĥarîķ-i inbisâṭ ayak [139b] üstine ĥalkup didiler "Ĥoş geldüñ ey zübde-i 'âlem ve şöhret-i benî âdem! Senüñ vücûduñ cihâna ĥadem başalı bizüm yirümüz ĥalmadı. Luṭf-ı erkân-ı dîn-i Muĥammed daĥı ins ü cinsin." diyüp Efyûn ile Berş arasında yir gösterdiler. Bunlar daĥı zarîfâne geçüp ĥarâr eylediler. Bunlardur şoĥbet iderek kelleler germ ve ĥâırları nerm olup ešnâ-yı şoĥbetde Efyûn-ı hezâr-fenn cümleden muĥaddem gelmek ile keyfiyyet kıvâmıyla cüş u ĥurûşa gelüp ayak üzerine ĥalkup didi ki "Evvelâ ey mükeyyifât-ı 'âlem! İşidürem ki her biriñüz ĥaddiñüzden ziyâde lâf ü güzâf (u) nâ-sezâ kelimât idüp kendü zu'm-ı kerîhiñüzce keyfiyyet da'vâsın idüp ve bundan mâ-'adâ üzerimize taşaddur murâd ider imişsiz. Evvelâ siz işitmedüñüz mi ki Ĥazret-i 'Alî buyurmuşdur 'Raĥima'llâhu imre'en 'arafe ĥadrahu ve lem yete'adde ṭavrahu'. Ben var iken sizüñ ne ĥadd ü miĥdârîñüz ve ne menfa'atiñüz vardır ki keyfiyyet da'vâsın idesiz. Evvelâ siz bilmez misiz ki ben gülistân (u) bâĥçe vü büstân içinde bir ĥelâl südden perverde olmuş bir şaĥşam ki ekşer 'ulemâ ve 'âmme-i 'avâm bir sâ'at bensüz maĥabbet itmezler. 'Arab'da ve 'Acem'de Hind'de ve Yemen'de ve sâ'ir [140a] vilâyetlerde adı bellü bir kişiyem ve bâ-ĥuşûş benüm işüm olduĥiçün ĥaşĥâş ĥabın diyâr-ı 'Acem'de mu'teber dutup köknâr şarâbı iderler. Ekşer şerbetlere ve ma'cûnlara beni ĥorlar. Cânları gibi başında ve mâlları gibi ĥoyunlarında getirürler ve Ka'betü'llâĥa giden ĥuccâc bensüz gitmez. Yayan ĥalmuşlara ben dest-gîr olup derdine dermân oluram ve ihtiyâr (u) umûr-dîde olup pîr-i mübârek olanlar benümle ĥuvvet-i ĥalb ĥâşıl idüp ten-dürüstlik bulmaķ ile anlar beyninde ismimiz 'aşâ-yı pîrân olup baña dünyâlarca ṭayanurlar ve keyfiyyetüm ile âlûde

olanlar sâ'ire nisbet ehl-i kemâl ve bülbül-şifât şâhib-i maķâl olup vaķtâ kim bir mükâlemeye şürü' eyleye her bir kelimât lü'lü-i lâlâ olup 'anber-efşân olur. Netîce-i merâm dürlü dürlü kârüm vardır. Çüst (ü) çâpük bir pehlevânam ki mişlüm cihâna gelmemişdür. Böyle olsa benden mu'teber keyf olmaz ve mecma'-i nâsın ittifaķı bunuñ üzerindedür." diyince hemân Berş-i cihân-nümâ'nuñ qarârı qalmayup Efyün'a aytdı "Şuş bire yiler oñmaz yidügi kendüye siñmez qara yüzlü ŧabî'atı şovuk ümmü'l-emrâz! Senüñ ne menfa'atüñ vardır ki gelüp [140b] keyfiyyet da'vâsın idersin. Evvelâ her kim seni isti'mâl ider ise yüregi delük delük idüp uykuğan gözleri açılmaz. Qanda oturup qanda durduğın bilmez. Et ü cân dutmaz. Qadîd-i maħz u süst-endâm olup 'amelden qalur. Taķviyyetin qať idüp şehvetin kesersin ve senüñ taķviyyetüñ ile huşüle gelen evlâdlaruñ kimi gözi saķať 'amel vâdisinde qalîlü'ť-ťaķa olup 'âlemi harâba virmeden ğayrı bir fâ'ideñ yoķdur ve ŧalibüñ olan kimesneleri insâniyyet dâ'iresinden ihrâc idüp mezbürüñ giriftâr olduğı derd kendülerine yeterken halkı-ı 'âlem bir alay fuķarâyı (kendü) ħâline qomayup 'bâbâ tiryâķî' diyü nefret iderler ve istihzâ iderler. 'Ämme-i nâsa zararüñdan ğayrı bir şey'üñ mi var? 'Asker-i Müslimînden dâ'irene uğrayan kimesnelerden kuvvet qomadüñ. Şol mertebe mübtelâñ olan kimesnelerüñ nuşf sâ'at vücudı emrâz-ı muħtelifeden münfekk olmayup bili bükilüp qaddini dâl idersin ve günde yüz biñ def'a seni icâd idenüñ cânına la'net okıyup âħir durağı ve yatağı Süleymâniyye qahve-ħânesinüñ ğüşesi olur. Bilâd-ı İslâmiyyeden [141a] vücudınuñ izâlesi vâcib olalı biñ yıldur ve lâkin bir ħabâ'ış ma'deni nikbet olduğıçün andan ötürü huşuş-ı mezkûr için tenezzül-i intizâm ider kimesne yoķ. Öyle olsa senden nikbet bir şey olmaz. Aşıl halkuñ maķbüli benem ki ekseriyyâ zarîf ü laťif şâhib-i kemâl çelebiler ve âlüfte-ťabî'at yârân felekden bir intikâm almaķ maşlahatıçün bir yire gelüp 'işret murâd eyledüklerinde ibdâ-i meclis hezâr ta'zîm ü tekrîm eyleyerek fağfûrî ħoķqalar içinde ğümüş mablaķlar ile isti'mâl idüp her biri şekeristân-ı belâğatın ğül-i ħandânu olup laťifü'l-ħâl ü lezîzü'l-maķâl olduklarından mâ-'adâ ğamm u hemm şoħbetlerinden ŧarħ olup birbirlerinden meveddet ü maħabbet birle 'arz u niyâz-ı mülükâne başlayup letâfet ü zarâfetde bülbül-i ğüyâ olurlar ve benüm ŧarâvetüm şoħretüm ğün-be-ğün niçe nümâyân (olmasun). Bu dünyâ (vü) mâfîħada vâķi' olan keyflerüñ içinde yaramaz dir yoķdur ki beni tezyîfe qâdir olup bir ŧarîķle baña ğalebe eyleyüp itâle-i lisânla lisân ide. El-minnetü'lillâhi ta'âlâ fî zamâninâ cümlenüñ şimşâdıyam ve bundan mâ-'adâ şu'arâ-yı selefde görmez misiz ki benüm ħaķķumda ne dirler ki [141b] Çün seħerde yimeyince bir yiyim berşî kişi/Ĥ'âbdan iki gözi dutmaz eli bitmez işi // Çıkmaķ istersen eger 'arş üstüne/İki fincân qahve iç berş üstüne. Böyle olunca benden mu'teber keyf olmaz." didükde Efyün-ı hezâr-fenn-i nâmdârüñ gine qarârı qalmayup Berş'e aytdı "Bre aşlına 'âşî aħmaķ nâbe-kâr! Sende benüm vücudım keyfiyyetüm olmasa teşneyi qanda bulursun? Er iseñ ħabîş bensüz kuvvetüñ olsun. Sen benüm yanumda cânsuz cism meşâbesindesin. Cân olmayınca cismüñ ne ħareketi olur. Şâħîn yanında serçenüñ ne vücudı var?" diyüp bunlar muħârebe vü muķâteleye girüp yaķa yaķaya olmaķ şadedinde iken Esrâr-ı sebzî-qabâ mâ-beynlerinde pençe şalup didi "Niçün beyħüde kelimât idersiz bre nâ-ħalefler! İkiñüzüñ daħı bir aķçe ma'rifeti yoķ. Mâ-lâ-ya'nî vü maşħaralık birle gelmiş şahrâ-yı Tahayyülât'da boş yire ile ğüne qarşu qabâħatiñüz izħâr idersiz. Qabâħatiñüz izħâr fehmi itmedüĝiñüz cürm size yetmez iken sırrıñuz da ifşâ idersiz. Vâķi'a Efyün-ı hezâr-fenn da'vâsında şâdıķdur ki bi'l-cümle senüñ keyfiyyetüñ anuñladur. Ammâ yine ikiñüz de bir alay tevbesi müħlik uğursuzlarsız. Evvelâ ey Berş! Sen [142a] o degül misin ki Raħîķî-zâde Çelebi eķâlîm-i seb'ada ism ü resmi müte'ârif bir büyük kimesne iken saña mübtelâ olmaĝla 'âķbet senüñ uğrına kırķ elli biñ ğuruş deyne girüp bir vechle çäre bulamayup âħirü'l-emr kendi kendini şalb idüp helâk eyledi. İmdi ümmet-i Muhammed'üñ başına belâ-yı âsmâni vü qażâ-yı nâ-ĝehâni iki dâne ħabîşsiñüz ve sizüñ ne ħadd ü miķdârıñuz var ki keyfiyyet da'vâ(sı) idüp meydân-ı merdân idersiz. Aşıl halkuñ maķbüli benem ki her kim beni isti'mâl iderse ğine delüĝinden Hindüstân'ı seyr eyleyüp biñ dâne ğazeli bir ayaķ üzerinde okıyup her maķâlât şâħibi fenninde dürr-i meknûn olur. Benüm eşerim belki sırr-ı Ĥaķķ'a vâşıl olup her qanda kim nazar şalsa 'ibret müşâhede idüp ħaķîķâne ifâde vü istifâdeden ħâlî olmaz ve cümleden biri süħtevât ŧâ'ifesi ki 'ulemânuñ mebd'e'idür anlar olmamış olaydı 'ilm maħv olurdu. Bunuñ gibi bir ŧâ'ife ta'ŧîl ğicelerinde ħarc aķçesinden 'ârifâne peydâħ eyleyüp 'ħarcı ma'ķüldür.' diyü evvel benüm tedârikimi görürler. Şöyle ki şoħbetlerde ben olmasam ħabbeye ĝeçmez ve bundan mâ-'adâ şu'arâ ŧâ'ifesi buyururlar ki [142b] Esrârın sırrın açma keşf eyleme nâ-dâna/Ĥayvân-şifât olma ser-çeşme-i ħayvâna. Her qanda kemâlüm var ve şevķ-i kemâl-i imtişâlüm var." didükde Bûze-i nâbe-kâr ŧaşdı ve köpürdi. 'Äleme köpüklerin şaçdı. Ĥiddet birle lisâna gelüp Esrâr'a aytdı: "Bre ħill (ü) ħürmeti nâ-ma'lüm ħayvânlar ĝidâsı aħmaķ nâbe-kâr kör bengî! Hemân bu 'âlemüñ ħamâķatini bi'l-külliyeye kendüne mi maħşuş qıldıñ? Dotalum dünyâdan bi-ħaber bir ħayvânsın. Miķdâr-ı zerre firâsetüñ de mi yoķ ki bu meclisi ħâlî kıyasında olup benüm gibi ihtiyâr u umür-dîde vü kâr-azmüde pîr-i nâ-mübâreküñ ħuzûr-ı şerîfide zebân-dirâzlık idüp neşf-i kesel (ü) te'şîr-i keşâfet idersin. Her kim seni isti'mâl iderse bilâ-sebeb her yire ğülüp yiri vü ğögi fark itmeden qalur muđħik-i 'âlem olur daħı aĝzından çıkan kelâmı kulaĝı işitmeyüp ħayvân-şifât olur ve günde bir dâne şü şıĝırını necâsetiyle bile yise qarnı doyduğın bilmez. Ĥaķ Ta'âlâ kullarını senüñ fi'lüñden ve mazarratüñdan ħalâş eyleye. Aşıl halkuñ maķbüli benem ki 'ulemâ ŧâ'ifesi ve zurfâ ve sâ'ir nâsdan bir kimesne bizden zerre qadar bir zarara zâhib

olmamışlardır ve ziyânımıza dağı [143a] uğramış bir kimesne dağı yoktur ve isti'mâl iden kimesneye zâhiren ve bâtınen bir zararımız degmez fâ'idemüzden gayrı. Tâtâr Hân tâ'ifesi ki yağmacı gâzîlerdür ki yağmâ-i Tâtâristân meşhûrdur bensüz bir sâ'at 'işret itmezler ve dağı hânları ve mîrzaları elinden bir çanak büze içmekle ölince dek kûl olurlar 'aşk u şevküm sebebiyle ve bir nice müddet keyfiyyetüm dimâğlarından gitmez ve şütürbân u harbendiyân tâ'ifesi ke-zâlik gerçi pîrem ve lâkin benüm hareketüm bir civânda yoktur. 'Abeş söylemeñ bre nâ-halefler!' didükde şarâb kızardı ve bozardı. Al kırmızı kan 'akîke döndü. Gâzab birle lisâna gelüp Bûze'ye aytdı "Ey bî-edeb ma'tûh-ı ekber yüz yılun uğursuzı ebleh nâbe-kâr! Evvelâ kedinün arslân yanında ne zehresi vardur ki izhâr-ı faziliyyet eylesin. Evvelâ senün tâlibün olanlar bir alay 'üryân ü meş'aleciyân ve harbende vü kaçırcıyân ve hizmetkâr şütürbân tâ'ifesidür ki her biri neflerinde har-ı dü-pây ve gül-i beyabânî dīv Ehrimen-şifat ve 'ifrît-hey'et kimesnelerdür ve eşribe-i mükeyyifât zevkünden biri aılmaz ve bî-mezâk kimesnelerdür. Her kim seni isti'mâl iderse zâhiri bâtınına [143b] mübeddel olur. Evkât-ı külliyesin hâne-i müsterâhda geçirüp üç biñ zartayı burnı dibinde çalup râyiha-i habîşinden dimâğ mülevves olur ve 'ömri oldukça baş ağrısından kurtılmayup üç gün ferâgat üzere olacağ olursa âfât-ı ecele ve maraz-ı istiskâ der-'akab anuñ üzerine müstevlî olup sen o fakîrün 'akîbetinde sebab-i mevte olursın. Âdem olan senün gibi murdârı ağzına alur mı? Aşıl halkuñ maqbûli benem kim semîmüm ile cem' olan kimesnelere her bir kaçrem kuvvet-i cavidânî ve lüce-i hayvânî olup hayât-ı ebediyyet ü 'ömri sermedîye nâ'il olur. Zîrâ delîlüm budur ki Loğmân Hekîm bizüm için 'Rûh-ı şânîdür. Elma ile isti'mâl iden kişün ben öldüğüne ta'accüb iderem.' diyü buyurmuşdur. Bu kavlı üzerine hükemâ hakîmâne ve tüccâr zarîfâne tenâvül iderler ve şu'arâ tâ'ifesi bizüm hakkımızda buyururlar ki Ger zamâneye göre giymek dilersen bir kadeh mey yegdür semmürile sincâbdan. Böyle olunca zamânede sulţân-ı mükeyyifât benem ve ittîfâk-ı 'âlem bunuñ üzerinedür ki benden nâzûk bir şarâb olmaya." diyince 'Arağ-ı şermsâr hurûşa gelüp bâdeye hitâb idüp "Bre kızıl yüzlü [144a] ümmü'l-habâ'îş merdûd-ı 'âlem mezmûm-ı enâm menba'-ı fesâd kanlı aşılacağ! Evvelâ senün İslâm arasında ne münâsebetün vardur ki gelmiş bunda beyhûde kelimât idersin. Evvelâ seni isti'mâl iden kişi ehli ile anasın fark itmez ve kızkarındaşın fark idemeyüp belki imânsuz gitmege sebab olursın ve senün kaçreñ bile harâmdur ve seni isti'mâl iden kişün dâ'imâ devleti durmaz ve huzûr-ı kalb bulmaz. Kalbi anuñ inkisârdan hâlî olmaz. İrtesi aştamlara dek mahmûr olup gözleri açılmaz ve beyne'n-nâs arasında itîbârdan berî olup zâhiren kâfire vü Yehûd tâ'ifesinden farkı kalmayup dâ'imâ hînzîrler gibi çamurlar içinde müstağrak olup ve şeytân 'aleyhi'l-la'ne senün kalbine tebevül itmeyince sen şarâb olmazsın. 'Amel-i şeytândan hâşıl olma bir kaçbe-i rüzgârsın. Aşluñ ve neslün ma'lûm. İslâm arasından çık git dînsüz yoğsa saña işler iderem ki 'âlemde dâstân olur. Aşıl maqbûl benem ki yüzüm ağ ve cürmüm ve töhmetüm yok. Tenhâ bardağdan şu gibi tenâvül idüp şeker teşnesin görürler. Kimesneye aştâ zararum yok ve harcum da kolay. Böyle olsa benden mu'teber bir keyf olmaz." didi. Kaçve-i cân-fezâ [144b] taşdı ve köpürdi. 'Âleme köpükler saçdı. Hiddet ü şadâsı memleket-be-memleket gidüp Hind'den ve Yemen'den ve Arab'da ve Şâm'da ve Engürüs'de Tâtâr'da heb gülğulesi işidildi. Mehâbeti 'âlemi tutdı. Harâreti ve şiddet-i âteşi geçüp hattâ ki yir yir dil-berân tâ'ifesi zemzemleyüp naşîhat-âmîz envâ'-ı kelimât itmeyince teskîn olmadı. 'Akîbet cümle mükeyyifât-ı 'âlem başına cem' olup didiler "Ey Kaçve-i cân-fezâ! Tâ ki bu mertebe cûş u hurûş idüp teşevvür idecek ne ma'rifetün var? Bizler seni de bilürüz. Şoñradan zühür eyledün. Bir hâricîsin. Vücûd-ı insâna nef' cihetinden hod bizden ziyâde olmayasın. Sesün kes! Tek şur!" didiler. Kaçve-i cân-fezâ aytdı "Ey bî-edebler! Siz baña niçün hâricî dirsiñüz ki ben cümleden muqaddem gelmişdüm. Geldüm gördüm ki dünyâ vü mâfiha küfr ü dalâlet ile mâl-â-mâl yüzlerin görmeyem diyü çıkup tağlara gitmişdüm. Bir niçe müddetden şoñra Şeyh Şazilî rahmetullâhi 'aleyh hazretleri gelüp aytdı 'Gel ey Kaçve-i cân-fezâ! Şimden şoñra cihâna peygamber geldi. 'Âlem nûr-ı İslâmile taldı. Münevver oldı.' diyüp önüne düşüp bizi getürdi. Geldüm. [145a] Vâkı'â öyle buldum. Ol günden berü Ka'be-i Mükerrreme'de ve Medîne-i Münevvere'de fuğarâ loğması ve şulehâ gîdâsı benem. Görmez misiz ki zamân-ı evvelde bir kişi bir dostuñ ziyâfet eylese nice kelle şekerler ezilmek gerek idi ki gelenlere şerbet ola. Şimdi benüm fincânım andan mu'teber olmağla şeker ezilmez oldı. Şerbetler içilmez oldı. Kemâl-i rağbet şimdi bañadur ve bundan mâ-'ada benüm için 'âlî kaçve-hâneler bünyâd olunup bundan gayrı zî-kıymet fincânlar ile dil-berân tâ'ifesi zemzemleyüp erbâb-ı zurafânun eline virürler. Netîce-i merâm benden mu'teber bir keyf olmaz." diyüp Şarâb-ı ahterü'l-levn(i) Frengistan'a ve 'Arağ-ı şermsâr-ı Yehûd'a ve Bûze-i nâbe-kâr-ı Tâtâristân'a nefy ü ref' eyleyüp Efyün-ı nâmdâr-ı ve Berş-i cihân-nümâ'yı ve Esrâr-ı sebze-kaçbâ'yı kendüye tevâbi' ider. Anlar ile karar eyledi diyü nakl olındı.

Temmet

Sonuç

Süleymaniye Kütüphanesi "Esad Efendi 3622'de kayıtlı yazmanın 137b-145a varakları arasında yer alan 24 Rebiyülevvel 1163/3 Mart 1750 tarihli *Muhâleme-i Mükeyyifât* isimli eser genelde edebî münazara geleneğinin özelde ise bu gelenek içinde önemli bir yere sahip keyif verici maddelerin kişileştirme yoluyla birbirleriyle tartıştıkları, mücadele ettikleri mükeyyifat münazaralarının onsekizinci yüzyılda kaleme alınmış

bir temsilcisidir. Bu yazıyla kaynaklarda bahsi geçen fakat hakkında bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamış olan ve keyif verici maddelerin on sekizinci yüzyıl Osmanlı sosyal hayatındaki konumlarına veya bir başka deyişle toplumsal meşruiyetlerine dair önemli bilgiler ihtiva eden bu mükeyyifat münazarası metniyle birlikte ilim alemine tanıtılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet, Halûk Gökâl, İsa Kocakaplan (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kriter Yayınları.
- ALGÜL, Hüseyin (1997). "Hamza" *TDVİA*, C. 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- BAKTİR, Mustafa (1988). "Afyon" *TDVİA*, C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- BAYTOP, Turhan (1995). "Esrar" *TDVİA*, C. 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- GÜNER, İbrahim (2011). "Tataristan (Fizikî ve Beşerî Coğrafya)" *TDVİA*, C. 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- GÜRKAN, Salime Leyla (2013). "Yahudi" *TDVİA*, C. 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KARAKAYA, Fikret (2006). "Nefir" *TDVİA*, C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KAVAS, Ahmet (2013). "Zengibar" *TDVİA*, C. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih (2006). "Münâzara (Türk Edebiyatı)" *TDVİA*, C. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ONAY, Ahmet Talât (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut H. (1996). "Frenk" *TDVİA*, C. 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 2*, İstanbul: OSEDAM Yayınları.
- TÜRKOĞLU, İsmail (2011). "Tataristan (Tarih)" *TDVİA*, C. 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- UZUN, Mustafa (2003). "Lokman" *TDVİA*, C. 27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- WAGNER, E. (1993). "Munazara" *EI (New Edition)*, C. VII, Leiden-New York: E. J. Brill.
- YAZICI, Tahsin (1994). "Efrâsiyâb" *TDVİA*, C. 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.